

گفت‌وگو با

دکتر آیدین مهدی‌زاده

طراح صنعتی و متخصص برنامه‌ریزی درسی

اسباب‌بازی اهر م قدرتمند یادگیری

اشاره

دانش‌آموخته رشته طراحی صنعتی در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی‌ارشد از دانشگاه علم و صنعت و دانشگاه شهید رجایی دارد. سابقه تدریس و برنامه‌ریزی درسی از دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی دارد. سابقه تدریس و آموزش را در کارنامه فعالیت‌های خود دارد و برخلاف برخی افراد که اسباب‌بازی را تنها وسیله‌ای سرگرم‌کننده برای بچه‌ها می‌دانند، او به این ابزار نگاه آموزشی دارد. اعتقاد دارد اسباب‌بازی به اندازه‌ای قدرت دارد که بتواند خلاقیت را در وجود دانش‌آموزان کشف و شکوفا کند.

اگر معلم نگاه خود را نسبت به اسباب‌بازی وسعت دهد و از محدوده صرف بازی و سرگرمی خارج شود، با روشی روبه‌رو می‌شود که جالب، جذاب و شگفت‌انگیز خواهد بود. امروز، در فضای آموزشی، ابزارها و اسباب‌بازی‌ها در جهان یکی از قدرتمندترین اهرم‌های یادگیری هستند. اسباب‌بازی در نگاه نخست به کودکان محدود می‌شود، اما این کارشناس و متخصص حوزه آموزش و اسباب‌بازی، این ابزار را فراتر دیده و حتی معتقد است برای آموزش در دوران جوانی و بزرگسالی هم می‌توان از این وسایل بهره گرفت.

آیدین مهدی‌زاده تهرانی، متولد ۱۳۵۸ در تهران است و در کارنامه خود ویراستاری و تألیف چند عنوان کتاب را هم دارد. عضو انجمن مطالعات برنامه درسی ایران و مدیرمسئول و صاحب امتیاز فصلنامه تخصصی هنر و طراحی صنعتی چهارباغ نیز هست. با او به گفت‌وگو نشستیم تا در باب اسباب‌بازی و نقش آن در آموزش بیشتر بدانیم.

کلیدواژه‌ها: جشنواره دانش‌آموزی، خلاقیت، توانمندی

با توجه به اشرافی که نسبت به حوزه اسباب‌بازی و سرگرمی دارید، لطفاً بفرمایید نگاه کلی جامعه ما نسبت به این حوزه چگونه است و معلمان و همکاران آموزشی از چه منظری به این موضوع نگاه می‌کنند؟

واقعیت آن است که امروزه، در فضای آموزشی، ابزارها و اسباب‌بازی‌ها یکی از قدرتمندترین اهرم‌های یادگیری هستند. این ابزارها به معلمان کمک می‌کنند بتوانند مفاهیم و برنامه‌ها را به خوبی مطرح کنند و احتمال یادگیری را بالا ببرند. از منظر دیگر، حضور اسباب‌بازی‌ها در فضاهای آموزشی، ضمن آنکه باعث پویایی و نشاط می‌شود، می‌تواند محیط‌های آموزشی را آماده پرورش خلاقیت و نوآوری دانش‌آموزان کند. به نظر می‌رسد حضور اسباب‌بازی در کلاس‌های درس، ضمن پوشش برنامه‌های درسی آشکار، می‌تواند برنامه‌های درسی پنهان و ضمنی را هم در لایه‌های خود داشته باشد؛ مانند آموزش فرهنگ و آداب و رسوم، و محیط زیست. آنچه در این میان مهم است، غنی‌سازی محیط یادگیری است که اصلی بنیادی در آموزش و پرورش محسوب می‌شود. این مهم با حضور اسباب‌بازی‌ها به بهترین نحو میسر است.

آیا اسباب‌بازی می‌تواند ابزاری آموزشی به حساب آید و در خدمت آموزش و یاددهی و یادگیری قرار گیرد؟ اگر پاسخ شما مثبت است، بفرمایید چگونه و چگونه؟

بله. حتماً ما همیشه در محیط‌های آموزشی به دنبال ایجاد فضایی برای به حداکثر رساندن یادگیری هستیم و همان‌طور که همه می‌دانیم، برای تعمیق هر مطلبی، باید از روش‌های گوناگون، مطالب را بازگو کرد که در این شرایط ابزارها نمود پیدا می‌کنند تا معلم را در محیط یادگیری کمک کنند و به اصطلاح محیطی غنی‌تر داشته باشیم. اسباب‌بازی‌ها هم به عنوان ابزاری در خدمت آموزش می‌توانند به محیط‌های آموزشی فراخوانده شوند و علاوه بر کمک به یادگیری، فرایندهایی چون مشارکت، همراهی و فعالیت‌های دانش‌آموزان را با خود همراه آورند. پیشنهاد ما در این باره اسباب‌بازی‌هایی هستند که سطح درگیری و فعالیت دانش‌آموزان را بالا ببرند.

**حضور اسباب
بازی در
کلاس‌های درس،
ضمن پوشش
برنامه‌های درسی
آشکار، می‌تواند
برنامه‌های درسی
پنهان و ضمنی را
هم در لایه‌های
خود داشته باشد**

رویدادهای ایده پردازی در حوزه اسباب بازی را هدایت کرده‌ایم، بخشی از این جشنواره‌ها و مسابقات با حضور این عزیزان رنگ و بوی دیگری به خود گرفته است. حضور اسباب بازی به عنوان یک محرک در مدرسه، باعث ترغیب معلمان به استفاده از آن‌ها خواهد شد. در ضمن، با برگزاری سمینارها، کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی در خصوص بهره‌گیری از این ابزار، می‌توان اهمیت این مسئله را برای دیگر معلمان نیز آشکار کرد. به هر ترتیب، برای حضور اسباب‌بازی در کلاس درس، ما باید مشارکت معلمان را داشته باشیم و این محقق نمی‌شود مگر با مداومت و استمرار جریان اسباب بازی و بسترسازی مناسب.

در جلسه‌ای که سال گذشته به همین منظور در وزارتخانه تشکیل شده بود، تأکید کردم بدون آموزش معلمان این طرح نتیجه نخواهد داد. معلمان رکن اساسی جریان آموزش و توسعه هستند. بدون وجود آن‌ها هر برنامه‌ای، نه تنها در آموزش و پرورش، بلکه در جریان توسعه نیز محکوم به شکست است.

اسباب بازی چگونه می‌تواند در شکوفایی خلاقیت بچه‌ها نقش آفرین باشد؟ نحوه انتخاب، نوع اسباب‌بازی و سن و سال مخاطب را هم در نظر بگیرید.

• ببینید، ساختار ذهن که از آن با عنوان ساخت

اما دقت بفرمایید که ابزارهای آموزشی، همچون ماشین‌ها، به دنبال ساده کردن کارها هستند. اصولاً ابزار زمانی به کار می‌آید که جایی از فرایند متوقف شده باشد، وگرنه، در شرایطی که فرایند یادگیری خود به خود در حال وقوع باشد، نیازی به ابزار نیست. می‌خواهم بر این نکته تأکید کنم که نباید دچار ابزارزدگی و افراط در این حوزه شد.

اصولاً چه نوع اسباب بازی‌هایی این قابلیت را دارند که از زاویه فناوری آموزشی به آن‌ها نگاه کنیم؟

• همه نوع اسباب بازی می‌تواند در این دسته قرار گیرد. آنچه در این مقوله مهم است، خلاقیت معلمان در استفاده از اسباب بازی است. گاهی حتی معلمان می‌توانند از منظرهای گوناگون به اسباب بازی نگاه و برنامه‌های خود را تدوین کنند. همان‌طور که گفتیم، معلمان در هر لحظه که احساس کنند فرایند یادگیری یا آموزش دچار توقف یا حتی کند شده است، می‌توانند بنا بر خلاقیت خود، این ابزارها را به خدمت بگیرند. این است که امروزه می‌توان با تنوع و گستردگی محصولات این صنعت، مفهومی شبیه به سواد اسباب بازی و سرگرمی را مطرح کرد. به این مفهوم که معلمان باید مفاهیم کدگذاری شده توسط طراحان اسباب بازی را خوانش کنند تا بتوانند با این محصولات مفاهیم مدنظر خود را کدگذاری کنند.

وزیر آموزش و پرورش وقت، در نمایشگاه جشنواره اسباب بازی سال ۹۷، از این وسایل بازی به عنوان یکی از تجهیزات آموزشی نام برد و بر داشتن اتاق بازی در مدرسه تأکید کرد. در این باره نگاه معلم بسیار مهم است. چگونه می‌توان نگاه معلمان را به اسباب بازی، به عنوان ابزاری در حوزه فناوری آموزشی تغییر و آن را گسترش داد؟

• به نظر می‌رسد معلمان دوره اول ابتدایی کاملاً با این موضوع درگیرند و به خوبی هم از اسباب بازی در فرایندهای آموزشی خود استفاده می‌کنند. حتی بسیاری از این بزرگواران برای کلاس‌های درس خود مشغول خلق و توسعه اسباب بازی هستند. چه بسا در تمام این سال‌ها که ما معمولاً

ابزار زمانی به کار می‌آید که جایی از فرایند دچار توقف یا مانع شده باشد، و گرنه، در شرایطی که فرایند یادگیری خود به خود در حال وقوع باشد، نیازی به ابزار نیست

شناختی یاد می‌شود، ساختاری است که به دنبال تعادل و آسایش است. بنابراین، به طور طبیعی، در برابر یادگیری که در تعریف، کارش برهم زدن این تعادل است، مقاومت نشان می‌دهد. تجربه‌های گذشته کودکان در زندگی نیز که لزوماً هم تجربه‌های موفق نبوده‌اند، ایشان را به مقاومت در برابر خلق کارهای نو و ابتکاری سوق می‌دهند. دنیای بازی و به طبع آن‌ها اسباب‌بازی‌ها، فضایی را در ذهن ایجاد می‌کنند که کودک و حتی بزرگسال می‌تواند در آن به خلق و تجربه‌های نو اقدام کند، بدون اینکه دغدغه شکست وجود داشته باشد. این موضوع جریانی جدی و بسیار کارآمد برای نحوه برهم زدن تعادل‌های ذهنی است که کودک بعد از به دست آوردن تعادل مجدد، به سادگی و با کمترین دغدغه بتواند این تجربه‌ها را به زندگی واقعی خود انتقال دهد. به همین منظور، شعار چهارمین جشنواره ملی اسباب بازی «تمرین زندگی» گذاشته شد.

■ اسباب بازی تا چه اندازه می‌تواند در ترغیب و تشویق بچه‌ها به یادگیری مفید و مؤثر باشد؟

همان‌طور که عرض کردم، بازی یکی از اساسی‌ترین جنبه‌های زندگی کودک محسوب می‌شود. در واقع، به کودک فرصت می‌دهد خود را برای ورود به دنیای بزرگسالی آماده کند. از این لحاظ، شرایط محیطی بازی، آزادی کودک در بازی، نوع اسباب بازی مورد استفاده و مدت زمانی که صرف بازی می‌کند، در روند رشد شخصیت و آموزش‌های تربیتی کودکان اهمیت بسیار شایانی دارد. به این نکته توجه کنید که آزادی کودک در جریان بازی با اسباب بازی‌ها تا چه اندازه می‌تواند فضای یاد شده را ممکن کند تا کودکان بدون دغدغه به یادگیری اموری بپردازند که شاید در زندگی واقعی جرئت روبه‌رو شدن با آن‌ها را ندارند یا اصولاً ذهنشان نسبت به آن‌ها مقاومت نشان می‌دهد. مرحوم استاد نیرزاده در مصاحبه‌ای گفته بود، یادگیری واقعی وقتی اتفاق می‌افتد که کودکان متوجه نباشند در حال یادگیری هستند! اسباب بازی‌ها این فرایند را به بهترین نحو محقق می‌سازند.

■ شما سابقه تدریس و معلمی دارید. لطفاً به تجربه‌های عینی خودتان در استفاده از اسباب

بازی در آموزش اشاره کنید و از نتایجی که به دست آورده‌اید، بگویید.

استفاده از بازی و اسباب آن در آموزش این کمک را به من کرده است که دانش‌آموزانم را به شناخت بهتری از مهارت‌هایشان برسانم. آن‌ها توانسته‌اند کار گروهی را با هم تجربه کنند و خلاقیت بیشتری در فهم مسائل داشته باشند. البته همان‌طور که متوجه شدید، بحث ما بسیار به این موضوع نزدیک شد که اسباب بازی به مثابه ابزاری برای آموزش است. اما شخصاً به اسباب بازی بیشتر از این‌ها اعتقاد دارم. ما نباید از وجوه دیگر اسباب بازی غافل شویم.

بگذارید سؤالی بپرسم تا توجه معلمان به اعماق پنهان اسباب بازی‌ها بیشتر جلب شود. چقدر به جریان رسوب فکری و ساعات توقف و استراحت بین جریان تدریس اعتقاد دارید؟ ذهن کودکان ماشینی نیست که از یک طرف ورودی داشته باشد و ورقه امتحانی محل خروجی آن باشد. مطالب درسی به تعمیق نیاز دارند. نیم ساعت بازی کردن با یک اسباب بازی ساده مثل منج، پس از ساعتی آموزش عددنویسی، معجزه یادگیری صحیح را رقم خواهد زد. اما بگذارید عمیق‌تر شویم. تا کنون به این فکر کرده‌اید که تا چه میزان کیفیت پایین اسباب بازی‌های ایرانی در سال‌های دور باعث سرخوردگی نسل حاضر از مفهوم تولید شده است؟ تا چه میزان تعلق ملی را کاهش داده است؟ این است که معتقدم امروز جریان تولید اسباب بازی در کشور باید یک نهضت ملی باشد؛ همان‌طور که روزی سوادآموزی بود.

■ در صورتی که بازی و سرگرمی محور آموزش معلم باشد، کدام یک از مهارت‌های دانش‌آموزان افزایش پیدا می‌کند؟

در فضای آموزش، معلم باید طوری برنامه آموزشی را پیش ببرد که بتواند در نهایت تمام ابعاد رشدی دانش‌آموزان خود را تقویت کند. استفاده از بازی و سرگرمی می‌تواند ابعاد شناختی، اجتماعی، عاطفی، مهارتی و گاهی حرکتی دانش‌آموزان را تقویت کند. اسباب بازی به یک بعد یا یک مهارت اختصاص ندارد. در دسته بندی‌های متفاوتی که برای اسباب بازی‌ها در نظر گرفته شده است، ابعاد متفاوتی از هوش‌های چندگانه، مهارت‌ها و سطوح رشدی پوشش داده شده‌اند. گاهی یک اسباب بازی

استفاده از بازی و اسباب آن در آموزش این کمک را به من کرده است که دانش آموزانم را به شناخت بهتری از مهارت‌هایشان برسانم

انسان‌ها بتوانند برای تغییر و غلبه بر ضعف‌های خود اعتمادبه‌نفس پیدا کنند. همان‌طور که گفتیم، شرایط بازی، فضایی در ذهن پدید می‌آورد که ادوارد دِبونو، از متفکران مهارت‌های خلاق، از آن به عنوان تفکر جانبی یاد می‌کند. با وجود اسباب بازی، یاری گرفتن از این فضای جانبی بسیار آسان خواهد بود. در چنین فضای ذهنی غلبه بر ناتوانی‌ها بسیار سهل خواهد بود. کودکان بعد از به دست آوردن اعتمادبه‌نفس لازم، به آرامی این تجربه‌ها را به زندگی واقعی منتقل خواهند کرد. شما بازی کردن با عروسک را در نظر بگیرید که کودک چطور مهارت‌های بزرگ‌سالی و اجتماعی را در خلال آن تمرین می‌کند.

اگر نکته‌ای در این باره وجود دارد که من در سوالاتم به آن اشاره نکردم، بفرمایید.

موضوعی که به نظر می‌رسد باید در اینجا بر آن تأکید کرد، موضوع اسباب بازی‌های مخرب و ممنوعه است. خوشبختانه، در کشور ما، با وجود شورای نظارت بر اسباب بازی، این نظارت و دقت بر انتخاب اسباب بازی بسیار مطمئن اتفاق خواهد افتاد و وجود تمام‌نگاشت (هولوگرام) این شورا و کد درج شده روی آن، در انتخاب اسباب بازی به معلمان، مربیان و اولیا کمک شایانی خواهد کرد.

با تشکر از شما که برای این گفت‌وگو وقت گذاشتید.

هم‌زمان در چند دسته قرار می‌گیرد. لذا واقعاً نمی‌توان اسباب بازی‌ها را به یک یا چند مهارت محدود کرد.

برخی کارشناسان معتقدند استفاده از اسباب بازی در آموزش می‌تواند هم‌زمان دو عامل حرکت و تفکر را فعال کند. در این باره چه نظری دارید؟

بله. قطعاً چنین است. حتی معتمد اسباب بازی در عمیق‌ترین لایه‌های نگرشی و بینشی نیز بی‌تأثیر نیست. البته در این میان اسباب بازی‌ها در سطوح متفاوتی این تأثیر را می‌گذارند. بسیاری از اسباب بازی‌ها در لایه‌های بسیار سطحی مخاطب را درگیر می‌کنند که این مهم از طریق معرفی مربیان می‌تواند مورد توجه قرار گیرد تا والدین متوجه باشند هر اسباب بازی تا چه میزان می‌تواند مؤلفه‌های رشدی را تحت تأثیر قرار دهد.

چه پیشنهادی برای معلمان و همکاران آموزشی دارید که بتوانند از نقش اسباب بازی در آموزش بیشتر بدانند و با شناخت بیشتری به استفاده از آن بپردازند؟

حضور در جشنواره‌ها و برنامه‌های مرتبط با اسباب‌بازی و ارتباط با اداره کل سرگرمی‌های سازنده کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و همچنین، شرکت در کارگاه‌ها و نشست‌های این حوزه می‌تواند بسیار راه‌گشا باشد. خوشبختانه جشنواره ملی اسباب بازی که هر ساله در پاییز برگزار می‌شود، فرصت مغتنمی است که می‌تواند برای حضور مربیان و همکاران معلم بسیار مفید باشد. این جشنواره ابعاد متفاوتی دارد که از جمله می‌توان به نمایشگاه تخصصی، نشست‌ها و کارگاه‌های تخصصی و نمایشگاه ترویجی اشاره کرد.

در صحبتی که قبل از این باهم داشتیم، شما جمله‌ای را بیان کردید بدین مضمون که بازی، فضایی برای غلبه بر ناتوانی بشر است. درباره این جمله بیشتر بفرمایید.

قابلیت تمرین، تکرار و خطاپذیری در بازی و اسباب بازی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های اسباب بازی‌هاست. این فضای تمرین‌گونه باعث می‌شود